

KUR'ÂN AHLAKI*

Allah'ın yeryüzünde en değerli, en şerefli ve en üstün yarattığı insandır.¹ Allah, insanı en güzel biçimde yaratmış,² ona ruhundan üflemiş,³ onu akıl, irade, duygu ve birçok yeteneklerle donatmış,⁴ yerde ve göklerde bulunan bütün varlıkları onun hizmetine sunmuş,⁵ ona görünen ve görünmeyen sayısız nimetler vermiştir.⁶ Buna mukabil Allah, insanı boş yere yaratmamış ve onu başı boş da bırakmamıştır:

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

"Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"⁷

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى

"İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı zannediyor?"⁸ anlamındaki âyetler bu gerçeği ifade etmektedir.

Allah insanı iman, ibadet ve ahlak ile dinî emir ve yasaklara uymakla yükümlü ve sorumlu tutmuştur. İnsanın bir yaratılış gayesi vardır. Bu gaye, "Allah'a ibadet etmektir."

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"⁹ âyeti bunun ifadesidir.

İnsanın yeme ve içme gibi inanmaya, ibadet etmeye ve ahlakî ilkelere de ihtiyacı vardır. "Allah'a ibadet" kavramı, iman dâhil İslâmî bütün görevleri içine alır. Âyet ve hadislerde geçen ve hükmü farz, vacip, sünnet ve müstehap olan emirlere uymak da hükmü haram veya mekruh olan yasaklardan sakınmak da ibadettir. İbadetlerin temel amacı ise Allah rızasını ve ahlâkî güzellikleri kazanmaktır.

AHLAK

"Ahlak" "hulk" kelimesinin çoğuludur. "Hulk", din, tabîat, huy, karakter, seciye, hal ve hareket anlamlarına gelir.

"Ahlak", "halk", "mahluk" ve "hâlik" aynı kökten türeyen kelimelerdir. İnsanın fiziki yapısı için "halk", manevi yapısı için "hulk" kelimesi kullanılmıştır.

"Ahlak", Hz. Muhammed (a.s.)'a peygamberlik verilmesi ve Kur'ân'ın indirilmesiyle kullanılmaya başlayan İslâmî bir kavramdır. Câhiliyye döneminde Arap toplumunda bu kelime kullanılmamıştır.

"Ahlak"; insandaki iyi ve kötü huyları, fazîlet ve rezîletleri ifade eder. Dolayısıyla ahlak "iyi ve kötü olmak üzere iki kısma ayrılır:

1. İyi ahlak; Kur'ân'a, Sünnete ve akl-ı selîme uygun olan söz, fiil ve davranışlardır. Abdullah ibn Mubârek iyi ahlakı şöyle tanımlamıştır:

هُوَ بَسْطُ الْوَجْهِ وَبَذْلُ الْمَعْرُوفِ وَكَفُّ الْأَذَى

"Güler yüzlü olmak, insanlara çok iyilikte bulunmak, onlara eza ve sıkıntı veren şeyleri yok etmektir."¹⁰

* Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi.

¹ İsrâ, 17/70.

² Tîn, 95/4.

³ Hicr, 15/29.

⁴ Mülk, 67/ 23; Şems, 91/9,

⁵ bk. İbrahim, 14/32-33; Nahl, 16/12, 14; Hac, 22/65; Câsiye, 45/12-13.

⁶ Lokman, 31/20.

⁷ Müminûn, 23/115.

⁸ Kıyâme, 75/36.

⁹ Zâriyât, 51/56.

¹⁰ Tirmizî, Birr, 62, IV, 363.

2. Kötü ahlak; Kur'ân'a, Sünnete ve akl-ı selîme uygun olmayan söz, fiil ve davranışlardır.

İslam ahlakının dayanağı Kur'ân ve Sünnettir. "Ahlak" kavramı Kur'ân'da iki âyette geçmektedir.

Birinci âyet Âd isimli kavmin, peygamberleri Hûd (a.s.)'a söyledikleri bir cümlede Kur'ân'da olay şöyle anlatılmaktadır: "Kardeşleri Hûd onlara (Ad kavmine) şöyle demişti: 'Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Siz her yüksek yere bir alamet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz? İçlerinde ebedi yaşama ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Tutup yakaladığınız zaman zorbaca yakalyorsunuz. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bildiğiniz her şeyi size veren, size hayvanlar, oğullar, bahçeler ve pınarlar veren Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum."

Kavmi bu davete; "Sen ister öğüt ver ister öğüt verenlerden olma, bize göre birdir. Bu, öncekilerin ahlakından başka bir şey değildir. Biz azaba uğratılacak da değiliz. Böylece onu yalanladılar Biz de bu yüzden onları helak ettik. Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir"¹¹

Peygamberimizin amcasının oğlu sahâbî müfessir Abdullah ibn Abbâs, âyette geçen "huluk" kelimesinin "dîn" anlamında olduğunu söylemiştir. Bu kelimeye "adet" anlamı verenler de olmuştur. Kelimeyi kıraat âlimlerinden İbn Kesîr, Ebû Âmir ve Kisâî, "halk" şeklinde okumuşlardır. Bu okunuşa göre kelime uydurma ve yalan şeyler anlamına gelir Her iki anlam da birbirine yakındır.¹²

Anlaşılan o ki bu âyette "ahlak" kavramı ile Peygamberin insanları davet ettiği, iman, ibadet, itaat ve takva gibi dînî erdemler ifade edilmiş olmaktadır.

İkinci âyet peygamberin niteliklerini zikir bağlamında geçmektedir: **وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خَلْقٍ عَظِيمٍ** "(Ey Peygamberim!) Sen büyük bir ahlak üzeresin"¹³

En kadîm müfessirlerden biri olan Taberî (ö. 310), Bu âyetteki "ahlak" kelimesini "edeb" olarak anlamlandırmış ve "Bu, Kur'ân edebidir. Allah, Peygamberini Kur'ân ile tedip etmiştir. Büyük ahlak"tan maksat İslam dinidir" demiştir.¹⁴

Bu görüş, Peygamberimizin damadı ve dördüncü halife Hz. Ali'den yapılan bir rivâyete dayanmaktadır: O, **هُوَ آدَبُ الْقُرْآنِ** "Büyük ahlak, Kur'ân edebidir" demiştir.¹⁵

İbn Abbâs, "büyük ahlak", büyük din demektir ki bundan maksat İslam'dır" demiştir. Tabiin âlimlerinden Mücâhid b. Cebir de âyete bu anlamı vermiştir.¹⁶

KUR'ÂN AHLAKI

Saîd b. Hişâm Hz. Aişe validemize Allah'ın elçisinin ahlakını sormuş o da 'Sen Kur'ân okumuyor musun' demiş. "Evet" demesi üzerine; **فَإِنَّ خَلْقَ رَسُولِ اللَّهِ كَانَ الْقُرْآنُ** "Rasulullah'ın ahlakı Kur'ân idi" demiş¹⁷ ve **وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ**

خَلْقٍ عَظِيمٍ âyetini okumuştur.¹⁸

Peygamberimiz (a.s.), en güzel ahlaka sahip idi.¹⁹ Onun tebliğ ettiği hak din kemale erdiği gibi²⁰ güzel ahlak da onunla kemale ermiştir. O şöyle buyurmuştur:

¹¹ Suarâ, 26/124-139.

¹² bk.Kurtubî, ilgili âyetin tefsiri.

¹³ Kalem, 68/4.

¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Ayi'l-Kur'ân*, XIV, 29/18, Beyrut, 1988.

¹⁵ Kurtubî, XVIII, 227.

¹⁶ Taberî, XIV, 29/18.

¹⁷ Taberî, XIV, 29/18, bk. Müslim, Salât, 139.

¹⁸ Taberî, XIV, 29/19, bk. Müslim, Salatü'l-müsâfirîn, 139, I, 512.

¹⁹ Buhârî, Edeb, 112; Müslim, Mesâcid, 267.

²⁰ Mâide, 5/3.

إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ

“Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”²¹

Peygamberimiz (s.a.v.) ahlaka çok önem vermiş;

اللَّهُمَّ كَمَا أَحْسَنْتَ خَلْقِي فَأَحْسِنْ خَلْقِي

“Allah’ım! Yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlakı mı da güzel yap.”²²

اللَّهُمَّ اهْدِنِي لِأَحْسَنِ الْأَعْمَالِ وَأَحْسَنِ الْأَخْلَاقِ لَا يَهْدِي لِأَحْسَنِهَا إِلَّا أَنْتَ وَفِينِي سَيِّئِ الْأَعْمَالِ وَسَيِّئِ الْأَخْلَاقِ لَا يَقِي سَيِّئَهَا إِلَّا أَنْتَ

“...Allah’ım! Beni amellerin en iyisine ve ahlakın en iyisine ilet. Amel ve ahlakın en iyisine ancak sen hidâyet edebilirsin. Amellerin kötüsünden ve ahlakın kötüsünden beni koru. Amel ve ahlakın kötüsünden ancak sen koruyabilirsin.”²³

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّقَاقِ وَالتَّقَاقِ وَسُوءِ الْأَخْلَاقِ

“Allah’ım! Ayrılıktan, iki yüzlülüğten ve ahlakın kötüsünden sana sığınırım”²⁴ diye dua etmiştir.

İnsanları ahlaklı olmaya çağırmış ve

إِنَّ مِنْ أَحَبِّكُمْ إِلَيَّ وَ أَفْرَبِكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحَاسِنُكُمْ خُلُقًا

“Sizin bana en sevimli olanınız ve kıyamet gününde bana en yakın olanınız ahlakı en güzel olanınızdır”²⁵

“Sizin en hayırlınız ahlakı en güzel olanınızdır.”²⁶ İN مِنْ أَحْسَنِكُمْ خُلُقًا

مَا شَيْءٌ أَثْقَلُ فِي مِيزَانِ الْمُؤْمِنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ

“Kıyamet gününde müminin mizanında güzel ahlaktan daha ağır hiç bir şey yoktur...”²⁷

عَلَيْكَ بِحُسْنِ الْخُلُقِ فَإِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ خُلُقًا أَحْسَنُهُمْ دِينًا

"Güzel ahlaka sarıl. Çünkü insanların ahlak bakımından en iyi olanları dindarlığı en iyi olanlarıdır."²⁸

كَرَّمَ الْمَرْءَ دِينَهُ وَحَسَبَهُ حُسْنَ خُلُقِهِ وَ مَرُوءَتَهُ عَقْلُهُ

"İnsanın keremi, değeri, üstünlüğü dini, dindarlığıdır. Hasebi güzel ahlakıdır. Mürüvveti aklıdır"²⁹ buyurmuştur.

Sahabeden Üsâme b. Şerîk anlatıyor:

كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ كَانَمَا عَلَى رُؤْسِنَا الطَّيْرُ مَا يَتَكَلَّمُ مِنَّا مُتَكَلِّمٌ إِذْ جَاءَهُ أَنَاسٌ فَقَالُوا مَنْ أَحَبُّ عِبَادِ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى قَالَ أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا

²¹ Ahmed, III,75, Malik, Huluk, 8.

²² Ahmed, I, 403. VI, 68, 155.

²³ Nesâî, İftitah, 16. II, 129.

²⁴ Tirmizî, Deavât, 126; Nesâî, İstiâze, 21.

²⁵ Tirmizî, Birr, 71, IV, 370.

²⁶ Buhârî, Edeb, 38; VII, 81; Müslim, Fedail, 68; Tirmizî, Birr, 47; İman, 6; Ebû Dâvûd, Sünnet, 14.

²⁷ Tirmizî, Birr, 62; Ahmed, II, 442, 446.

²⁸ Ahmed, V, 89.

²⁹ Ahmed, II, 365.

"Biz Resûlullah'ın yanında oturuyorduk. Sanki başlarımızda kuş varmış gibi (hareketsiz oturuyor), bizden hiç kimse konuşmuyor (onu sessizce dinliyordu). Derken bir grup insan geldi ve Hz. Peygamber'e "Yüce Allah'a kulların en sevimli olanı kimlerdir?" diye soru yönelttiler. Peygamberimiz (a. s.), ahlâken en güzel olanlardır" buyurdu.³⁰

Bir sahâbî, يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا خَيْرٌ مَّا أُعْطِيَ الْإِنْسَانَ قَالَ خُلُقٌ حَسَنٌ "Ey Allah'ın Elçisi! İnsana verilen şeylerin en hayırlısı hangisidir?" diye sormuş, Peygamberimiz de "güzel ahlaktır."³¹ Başka bir hadislerinde ise, خَيْرٌ كُمْ أَحْسَنُكُمْ أَخْلَاقًا "En hayırlınız ahlakı en güzel olanınızdır"³² buyurmuştur.

AHLAK - İMAN İLİŞKİSİ

Peygamber efendimizin hadislerine baktığımız zaman "ahlak" kavramının müminin iman gereği olarak söz ve eylem şeklinde yansıttığı davranışları ifade ettiğini görüyoruz. Şu hadisler bu husus açık seçik beyan etmektedir:

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا

"Müminlerin iman bakımından en mükemmel olanları ahlakı en güzel olanlarıdır"³³

إِنَّ أَحْسَنَ النَّاسِ إِسْلَامًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا

"İnsanların Müslümanlık bakımından en iyi olanları ahlakı en güzel olanlarıdır."³⁴

الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَسَبْعُونَ أَوْ بَضْعٌ وَسِتُّونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَدَى عَنِ الطَّرِيقِ وَ الْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ

"İman yetmiş veya altmış küsur şubedir, en üst mertebesi / en faziletlisi Allah'tan başka ilah yoktur demek, en alt mertebesi yoldan insanlara zarar veren şeyleri kaldırmaktır. Utanma da imandan bir şubedir."³⁵

Hadislerde kişideki iman ve teslimiyetin mükemmelliği ahlakının mükemmel olmasıyla değerlendirilmiştir. Kişi ahlakî kurallara ne kadar riâyet ediyorsa imanı o kadar kuvvetli, ne kadar ahlâkî zafiyeti varsa o kadar iman zafiyeti var demektir.

"Bir sahâbi, Peygamberimiz (a.s.)'e; مَا الْإِسْلَامُ "İslam nedir?" Diye sorar.

Peygamberimiz, طِيبُ الْكَلَامِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ "Güzel söz söylemek ve yemek yedirmek, insanlara ikramda bulunmaktır" cevabını verir.

Sahâbî, مَا الْإِيمَانُ "İman nedir" diye sorar,

Peygamberimiz, الصَّبْرُ وَالسَّمَاخَةُ "Sabırlı ve hoşgörülü olmaktır" cevabını verir.

Sahâbî, أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ "Hangi İslam (Müslüman) daha faziletlidir" diye sorar.

Peygamberimiz, مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ "Elinden ve dilinden Müslümanların zarar görmediği kimse" cevabını verir.³⁶

³⁰ İbn Hıbbân ve Taberânî rivâyet etmiştir, bk. Münzirî, III, 408.

³¹ Hakim ve Beyhakî rivâyet etmiştir, bk. Münzirî, III, 408.

³² Ebû Dâvûd, Edeb, 8, No: 4798.

³³ Ebû Dâvûd, Sünnet, 15; Ahmed, II, 250, 472 VI, 47, 99; Buhârî, Edeb, 112; Tirmizî, Rada', 11; iman, 6; İbn Mace, Zühd, 31.

³⁴ Ahmed ve Taberânî rivâyet etmiştir, bk. Münzirî, III, 409.

³⁵ Müslim, İman, 58.

³⁶ Buhârî, İman, 5.

Sahâbî, أَيُّ الْإِيمَانِ أَفْضَلُ "İman(ın gerektirdiği hangi davranış) daha faziletlidir" diye sorar.

Peygamberimiz, خُلُقٌ حَسَنٌ "Güzel ahlakıdır" diye cevap verir.

Sahâbî, أَيُّ الصَّلَاةِ أَفْضَلُ "Hangi namaz daha faziletlidir" diye sorar.

Peygamberimiz, طُولُ الْقُنُوتِ "Kıyamı uzun olan namazdır" cevabını verir.

Sahâbî, أَيُّ الْهَجْرَةِ أَفْضَلُ "Hicretin hangisi daha faziletlidir" diye sorar.

Peygamberimiz, أَنْ تَهْجُرَ مَا كَرِهَ رَبُّكَ "Rabbinin hoşlanmadığı şeyleri terk etmendir" cevabını verir...."³⁷

Sahabeden Abdullah ibn Amr Peygamberimize;

الْمُسْلِمُ قَالَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ

“Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden Müslümanların zarar görmediği kimsedir. Muhacir ise, Allah'ın yasak ettiği şeyi terk eden kimsedir.”³⁸

Sahabeden Musa el-Eş'arî Peygamberimize;

أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ “Hangi Müslümanlık daha faziletlidir?” diye sormuş, Peygamberimiz de;

قَالَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ

“Elinden ve dilinden Müslümanların zarar görmediği kimse” cevabını verir.³⁹

Bir sahâbî Peygamberimize;

أَيُّ الْمُسْلِمِينَ خَيْرٌ “Müslümanların hangisi daha hayırlıdır?” diye sorar. Peygamberimiz,

“Elinden ve dilinden Müslümanların zarar görmediği kimsedir” diye cevabını verir.⁴⁰

Yine sahabeden biri Peygamberimize;

أَيُّ الْإِسْلَامِ خَيْرٌ “Hangi Müslümanlık daha hayırlıdır?” diye sormuş, Peygamberimiz (a.s.) da;

تُطْعِمُ الطَّعَامَ وَتَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَ مَنْ لَمْ تَعْرِفْ

“Yemek yedirmek, tanıdığın ve tanımadığın herkese selvam vermendir” buyurmuştur.⁴¹

Bu hadislerde Peygamberimiz (a.s.); iman, amel ve ahlakı birbiri ile irtibatlandırmıştır. Mümin ve Müslüman olmak ibadet etmeyi, güzel ahlak sahibi olmayı, kötülükleri terk etmeyi, insanlara saygılı olmayı gerektirmektedir. Yoksa iman kuru bir felsefi inançtan ibaret değildir. İman ve İslam bir aksiyondur, sosyal ilişkileri ahlâkî kurallar çerçevesinde devam ettirmektedir.

AHLAK - AMEL İLİŞKİ

³⁷ Ahmed, IV, 385.

³⁸ Buhârî, İman, 3.

³⁹ Buhârî, İman, 5.

⁴⁰ Müslim, İman, 64.

⁴¹ Buhârî, İmân, 5.

İnsanların yaratılış gayesi, Allah'a ibadet etmektir.⁴² İnsan bu görevini ya namaz, oruç, zekat ve hac gibi belirli bir zamanda, belirli bir mekanda ve belirli kurallara uyarak yapar (formel ibadetler), ya da herhangi bir zaman, mekan ve şekille kayıtlı olmaksızın yerine getirir. Allah'ı zikretmek, ana babaya iyilik etmek, şahitliği, tartı ve ölçüyü dosdoğru yapmak gibi emirlere; alkollü içkiler içmek, uyuşturucular kullanmak, kumar oynamak, hırsızlık yapmak ve cana kıymak gibi yasaklara uyularak yerine getirilir (informel ibadetler).

Formel ibadetlerin temel amaçlarından biri, informel ibadetlerin insan hayatında uygulanır hale gelmesini sağlamaktır. Sözgelimi formel ibadetlerden biri olan namaz ve oruç ibadetinin Allah rızasını kazanmanın yanında temel amaçlarından biri de kişinin nefsinin terbiye etmesi, söz, fiil ve davranışlarına çeki düzen vermesidir. Bu husus hem Kur'ân'da hem de Peygamberimizin hadislerinde açıkça zikredilmektedir:

Kur'ân'da günde beş vakit kılınan namazın insanı hayasızlık ve haramlardan alıkoyduğu açıkça bildirmektedir:

أَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

“Ey Muhammed! Kitaptan sana vahyolunanı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, namaz insanı fuhuş (*her türlü çirkin, söz, fiil ve davranışlardan*) ve münkerden (*haramlardan, dinin ve akl-ı selimin çirkin gördüğü işlerden*) men eder, alıkor. Allah'ı anmak ise en büyük erdemdir. Allah yaptıklarınızı biliyor.”⁴³

Orucun farz olduğu bildirilen âyette şöyle buyurulmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey müminler! (Kötülüklerden ve haramlardan) korunmanız için oruç tutmak, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı”⁴⁴

Peygamberimiz (a.s.);

وَالصِّيَامُ جُنَّةٌ فَإِذَا كَانَ يَوْمٌ صَوْمٍ أَحَدِكُمْ فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَسْخَبْ فَإِنْ سَاءَ أَحَدٌ أَوْ قَاتَلَهُ فَلْيُفْلِئْ إِلَى صَائِمٍ

“Oruç kalkandır. Biriniz oruçlu iken çirkin, kötü ve kaba söz söylemesin, bağırıp çağırmasın, kavga etmesin. Birisi kendisine söver ya da çatarsa ona ‘ben oruçluyum’ desin”⁴⁵ buyurmuştur. Çünkü orucun şehveti kıran bir özelliği vardır.⁴⁶

Hadis-i şerîf, orucun gayesinin insanın edep ve ahlakını güzelleştirmek olduğunu açıkça ifade etmektedir. Eğer oruç, insanı kötü söz, eylem ve davranışlardan uzaklaştırmıyor, edep ve ahlakını güzelleştirmiyorsa amacına ulaşamamış demektir, böyle bir oruçtan istenilen sevap da elde edilemez. Nitekim Peygamberimiz (a.s.),

“Kim yalan sözü ve yalan ile iş yapmayı bırakmazsa Allah'ın onun yemesini ve içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur”⁴⁷ ve

رُبَّ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلَّا الْجُوعُ وَرُبَّ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلَّا السَّهَرُ.

“Nice oruç tutanlar vardır ki onların oruçtan nasipleri sadece aç (*ve susuz*) kalmalarıdır. Nice geceleri namaz kılanlar vardır ki onların namazdan nasipleri sadece uykusuz kalmaktır”⁴⁸ buyurmuştur.

Orucun kötülük ve haramlardan korunmak için farz kılındığının bildirilmesi ibadetin insanın kişisel ve sosyal hayatındaki yerini ve etkisini bildirmeğe yöneliktir.

⁴² Zâriyât, 51/56.

⁴³ Ankebût, 29/45.

⁴⁴ Bakara, 2/183.

⁴⁵ Müslim, Sıyâm, 163; Buhârî, Savm, 9.

⁴⁶ Buhârî, Savm, 11.

⁴⁷ Buhârî, Savm, 9; Ebû Dâvûd, Savm, 25.

⁴⁸ İbn Mâce, Sıyâm, 21.

Dolayısıyla namaz kılan ve oruç tutan insan; yalan, yalancı şahitlik, gıybet, iftira, hile, aldatma, kötü söz ve benzeri davranışlardan uzak, iş ve işlemlerinde, söz ve sözleşmelerinde, alım ve satımlarında dürüst ve dosdoğru olmak zorundadır. Gerçek anlamda tutulan oruç ve kılınan namaz hem kötü söz ve davranışlara, hem de cehennem ateşine karşı perde olur; kişiyi fuhuş ve edep dışı davranışlardan alıkoyar.

Buna göre, iman edip sâlih ameller işleyen, İslam'ın emir ve yasaklarına, helal ve haramlarına, öğüt ve tavsiyelerine uyan, insanlarla iyi ilişkiler içerisinde olan, onlara kötülük etmekten sakınan kimse "güzel ahlaklı" aksi davranışta olan kimse ise "kötü ahlaklı" demektir.

Sahabeden Muâz b. Cebel, bir yolculuğa çıkmak istemiş ve Peygamberimize gelip öğüt istemiştir:

يا نَبِيَّ اللَّهِ أَوْصِنِي "Allah'ın Peygamberi! Bana öğüt ver" demiştir. Peygamberimiz (s.a.s.),

أَعْبُدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا

"Allah'a ibadet et, hiçbir şeyi O'na ortak koşma" buyurmuştur. Muâz tekrar,

يا نَبِيَّ اللَّهِ رِذْنِي "Ey Allah'ın Peygamberi! Biraz daha öğüt ver" demiştir. Peygamberimiz (s.a.s.),

إِذَا اسَأَتَ فَأَحْسِنِ "Kötü davranışta bulunduğu zaman peşinden hemen onu telâfi edecek iyi bir davranışta bulun" buyurmuştur. Muâz tekrar,

يا نَبِيَّ اللَّهِ رِذْنِي "Ey Allah'ın Peygamberi! Biraz daha öğüt ver" demiştir. Peygamberimiz (s.a.s.),

اسْتَقِمَّ وَليُحْسِنِ خُلُقَكَ "Dosdoğru ol, ahlakın da güzel olsun" buyurmuştur.⁴⁹

Yine sahabeden Abdullah es-Sakafî diyor ki:

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قُلْ لِي فِي الْإِسْلَامِ قَوْلًا لَا أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا بَعْدَكَ

"Ey Allah'ın elçisi! İslam hakkında bana öyle bir söz söyle ki senden sonra onu kimseye sormayayım" dedim. Hz. Peygamber (s.a.s.),

قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ فَأَسْتَقِمَّ⁵⁰ "Allah'a iman ettim de ve dosdoğru ol" buyurdu.

İNSANI AHLÂKÎ DAVRANIŞA YÖNELTEN ETKENLER

Ahlak kurallarının en kuvvetli yaptırımı, Allah'a ve âhîret hayatına iman, Allah sevgisi ve Allah korkusudur. Millî şairimiz Mehmet Akif ERSOY bu hususu dizelerinde şöyle dile getirmektedir:

Ne irfandır veren ahlaka yükseklik ne vicdandır,

Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Çekilmiş farz edilsin yüreklerden havf-i Yezdan'ın,

Ne irfanın kalır tesiri katiyen ne vicdanın.

Ahlak kurallarını bilmek ve öğrenmek, bu kuralları hayata geçirmek için yeterli değildir. Nice insanlar var ki içkinin, kumarın, fuhşun, hırsızlığın, yalanın, sahtekârlığın ve hilenin haram ve günah olduğunu, fert, aile ve toplum hayatına zarar verdiğini biliyor ama bu yasakları işlemekten de geri durmuyor. Bu, Allah ve âhîret inancının, din duygusunun ve dindarlığın zayıf olmasından kaynaklanıyor. Tabiri caiz ise ışık, iman evi olan kalbi aydınlatmaya yetmiyor, ilâhî emir ve yasaklar karşısında duyarsız kalabiliyor.

Kuvvetli bir imana sahip olan, Allah ve âhîret hayatına şeksiz ve şüphesiz kesin olarak iman eden insan bilir ve inanır ki Allah insanlar nerede olurlarsa olsunlar, gizli ve âşikâr bütün yaptıklarını bilir, görür ve

⁴⁹ İbn Hibbân ve Hâkim rivâyet etmiştir, bk. Münzîrî, III409.

⁵⁰ Müslim, İman, 62.

yapılanları kaydeder.⁵¹ Ona hiçbir şey gizli kalmaz.⁵² Âhirete iyi veya kötü bütün yaptıkları karşısına çıkacak, amel defterinde küçük büyük bütün sözleri ve amellerini, günah ve sevabını hazır olarak bulacaktır.⁵³ Hardal tanesi kadar bile olsa dünyada yaptığı karşısına çıkacaktır.⁵⁴ Bütün yaptıklarından sorgulanacak, iyi amellerini mükâfatını, kötü amellerinin ise tövbe etmemiş veya ilâhî affa mahzar olmamış ise cezasını görecekler.⁵⁵

Kur'ân'da âhlâkî görevler uhrevî müeyyidelere bağlanmış, iman eden ve sâlih ameller işleyenlere cennet, inkâr eden ve kötü ameller işleyenlere ise cehennem olduğu bildirilmiştir:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

"Kim biri iyi amel işlerse ona on katı mükafat vardır. Kim de kötü bir amel işlerse o da sadece o kötü amelin misli ile cezalandırılır ve onlara zulmedilmez."⁵⁶

مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ

"Kim kötü bir iş yaparsa ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek kim de mümin olarak sâlih bir amel işlerse işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaktır."⁵⁷ anlamındaki âyetler ve benzeri pek çok âyet bu gerçeği ortaya koymaktadır. İyi işler yapan, güzel ahlâk sahibi olan kendisi için, kötü işler yapan ve kötü ahlak sahibi olan da kendi aleyhine yapmış olur.⁵⁸

SONUÇ

Yaratıkların en değerlisi ve üstünü insandır. İnsanın bu değerini ve üstünlüğünü koruyabilmesi için her şeyden önce şartlarına uygun iman etmesi, yaratılış gayesi olan ibadet görevini yerine getirmesi ve Allah'a karşı gelmekten sakınması gerekir. İbadetlerin temel amacı kişinin imanını koruması, Allah rızasını ve sevgisi kazanması, takvâ ve ahlâkî fazîletlere sahip olmasıdır.

İnsanların en değerlisi en muttâkî olanlarıdır: Yüce Allah; **إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ** "Allah katında en değerli olanınız en muttakî sakınanızdır"⁵⁹ buyurmuştur. Peygamberimiz (a.s.) ise;

يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَكْرَمُ النَّاسِ "Ey Allah'ın Elçisi! İnsanların en değerlisi hangisidir?"

sorusuna,

أَتْقَىهُمْ "en muttakî olanlarıdır."⁶⁰ cevabını vermiştir.

Muttakî olan insan, ilahî emir ve yasaklara uyar, böylece en güzel ahlaka sahip olur. En güzel ahlak Kur'ân ahlakıdır. Kur'ân ahlakına sahip olan insan, kendisine, Yaratanına ve bütün insanlara saygılı olur, söz, fiil ve davranışlarında dürüst olur, edep ve terbiyeli olur.

İmanın yeri kalptir, dil de kalbin tercümanıdır. Söz ve davranışları Kur'ân ahlakına uygun olan insanın imanı kemale ermiş demektir. Şu hadis iman, eylem ve ahlak ilişkisini çok güzel ifade etmektedir.

لَا يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ عِبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ وَلَا يَدْخُلُ رَجُلٌ الْجَنَّةَ لَا يَأْمَنُ جَارَهُ بَوَاقِهِ

"Kulun kalbi doğru olmadıkça imanı doğru olmaz, dili doğru olmadıkça kalbi doğru olmaz. Komşusu

⁵¹ Câsiye, 45/29; Yasin, 36/12; Kâf, 50/17-18; Zuhruf, 43/80.

⁵² Al-i İmrân, 3/6.

⁵³ Kehf, 18/49.

⁵⁴ Lokman, 31/16.

⁵⁵ Mesela bk. Câsiye, 45/30-31.

⁵⁶ En'âm, 6/160.

⁵⁷ Mümin, 40/40, bk. 39/10 bk. Mümin, 40/17; Câsiye, 45/22;Neml, 27/89-90; Kasas, 28/84.

⁵⁸ Fussilet, 41/46.

⁵⁹ Hucûrât, 49/13.

⁶⁰ Buhârî Enbiya, 8.

zararlarından emin olmadıkça kişi cennete giremez."⁶¹

İman, ibadet ve ahlaki iç içe üç daire olarak düşündüğümüz zaman en içteki daire iman, onun dışındaki daire ibadet ve en dıştaki daire ise ahlaktır. Yani ahlak İslâmî bütün görevleri içeren bir kavramdır. Kişi ahlaki nispetinde dindar, muttakî, müstakim, muhsin ve sâdıktır. Allah ve insanlar katındaki değeri ve itibarı da ahlaki ölçüsündedir.

İnsan ne kadar İslam'ın emir ve yasaklarına uyarsa o nispette güzel ahlak sahibi olur. Ne kadar emir ve yasak ihlal ederse o nispette Kur'ân ahlakından taviz vermiş olur.

İnsanı ahlak sahibi yapan; Allah, sevgisi, Allah korkusu, Allah tarafından sürekli murakabe altında bulunma, âhirette bütün söz, eylem ve davranışlardan sorguya çekilme, neticede iman ve itaatine, inkâr ve isyanına göre cennet veya cehenneme gitme inancıdır.

⁶¹ Ahmed, III, 198.